

La continuïtat de la geografia catalana

Lluís CASASSAS i SIMÓ

President de la Societat Catalana de Geografia

Mots introductoris

La Geografia —i molt especialment, ben cert, com veurem, la geografia de Catalunya— és com un corrent format per aportacions diverses, i es manifesta com la sistematització dels coneixements que l'home ha adquirit sobre el medi que el rodeja, i com l'agençament dels pensaments i de la reflexió que aquest home ha tingut sobre aspectes abstractes de la seva concepció del món i de les relacions a l'interior de la comunitat on viu i entre aquesta i les altres comunitats. La geografia es manifesta, també, com la sistematització que l'home ha adquirit sobre l'espai, sobre el temps, sobre el poder i el seu exercici, sobre la dependència, sobre els lligams i les subjeccions que deriven de l'ordenament jurídic vigent, sobre el conjunt de valors que hom anomena cultura, etc.

La geografia és un corrent format, com s'ha dit, per aportacions diverses. Des de fa temps, hom n'ha assenyalat les considerades més importants: Els resultats de les recerques dels naturalistes, empesos per l'afany d'inventariar el país; els quadres elaborats pels cartògrafs i llurs descripcions de països i de ciutats; la tasca pacient i abrandada dels pedagogs; l'incansable caminar dels excursionistes i dels grimpadors, dominadors de tots els topants de les terres catalanes d'on aportaven els resultats de llurs observacions del dret, de l'arqueologia, del folklore, de la botànica, de la toponímia...

Els precedents remots

Si ara es volgués anar a buscar els precedents remots de la concepció de l'espai i de la consideració geogràfica del país, es podria anar ben lluny. Hom en pot trobar mostres en la lectura amatent d'Eiximenis i de Ramon Llull, d'Arnau de Vilanova i, fins i tot, d'Anselm Turmeda, espill d'inquietuds, de denúncies i d'atacs a totes les rutines mentals.

Però les preocupacions que, sense exageració, es poden considerar geogràfiques ja es manifestaren de manera oberta a les obres que enceten el camí de la geografia més «moderna», obres de Francesc Calça, que, a finals del segle XVI, va escriure el tractat *De Cathalonia*, les del també barceloní Onofre Manescal, que va pretendre efectuar un resum de la geografia catalana en alguns dels seus sermons famosos, concretament al *Sermó vulgarment anomenat del sereníssim senyor Jaume segon*, les de Pere Gil, que, l'any 1600, va publicar el *Llibre primer de la història catalana en lo qual se tracta de la descripció natural de coses naturals de Catalunya*, llibre que és, de fet, la primera geografia de Catalunya, les de l'empordanès Jeroni Pujades, que, el primer quart del segle XVII, publicà la *Crònica universal del Principat de Catalunya* i, sobretot, publicà el seu famós *Dietari*, obres, ambdues, en les quals va incloure nombroses dades de caràcter geogràfic, les del cosmògraf d'Índies Tomàs Cerdà, filòsof i matemàtic, que, durant la segona meitat del segle XVIII, influït per la Il·lustració, intentà concordar la filosofia antiga amb els corrents moderns de la ciència, les de Mateu Aimeric (1715-1797), autor d'una *Història geogràfica i natural de Catalunya*, plena d'observacions geogràfiques interessants, les de Josep Aparici, funcionari i geògraf, l'autor del mapa de Catalunya i de moltes obres de geografia i d'economia, que forneixen informació sobre l'estat de Catalunya els primers trenta anys del segle XVIII, etc.

L'arribada dels temps moderns

Algunes vegades, hom ha presentat els fets com si Aparici hagués tancat un capítol de la història de la geografia de Catalunya i com si amb ell s'hagués iniciat, en els estudis del territori, una llarga etapa de més d'un segle de silenci i de mutisme. Però, això no fou exactament així, malgrat el tancament de la Universitat de Barcelona i dels altres Estudis Generals que existien a Catalunya (Lleida, Girona, Tarragona) i el dels Col·legis Majors de la Seu, de Solsona i de Tortosa, i malgrat l'empobriment general de la cultura, conseqüència, en part, de la concentració de tot l'ensenyament superior a la Universitat de Cervera, on era escassa l'especulació científica. Tot i això, entre els que continuaren l'ensenyament científic, cal comptar el Col·legi de Cordelles, a Barcelona on, l'any 1757, el cosmògraf abans citat, Tomàs Cerdà, ja explicava matemàtiques aplicades. De la seva càtedra sorgiren els que, el 1764, constituïren el nucli organitzador de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, on s'impartien cursos de ciències naturals i s'hi discutien treballs d'investigació. Hi fou important la tasca de científics que pel seu treball es poden considerar molt propers a la geografia i contribuïren a posar les bases on assentar més tard, aquesta ciència.

Per exemple, els científics Agustí Canyelles, Marià de Gascon, Antoni-Cebrià Costa i Cuxart (1817-1886), el botànic fundador de l'escola catalana de botànica, Joan Cadevall (1846-1921), botànic i geògraf, Josep Comas (1868-1937), astrònom, Francesc Xavier de Bolòs, que hi presentà, el 1840, el resultat dels seus estudis pioners sobre la regió volcànica d'Olot, Lluís Marià Vidal (1842-1922), enginyer de mines i geòleg, Pius Font i Quer (1888-1964), autor del *Diccionari de Botànica*, Eduard Fontserè, meteoròleg i sismòleg, que fou un dels fundadors de la Societat Catalana de Geografia, i un llarg etcètera que completaria una relació que arriba, com es pot veure, fins als temps més recents.

Entre els estudis científics efectuats el segle XVIII, propers a la geografia, també cal mencionar els realitzats a l'efímera Acadèmia d'Agricultura de Lleida, fundada el 1763;

les recerques de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, fundada el 1729, continuadora de la tasca de l'Acadèmia Desconfiada, amb recerques importants sobre l'estudi d'aspectes didàctics de les ciències naturals i sobre la instrucció de la joventut; les recerques de la Companyia Barcelonesa de Comerç d'Índies (1755), les de la Companyia de Filats de Cotó (1772), les de l'Acadèmia de Jurisprudència (1777) fetes en aplegar les varietats jurídiques locals; les de la Junta Particular de Comerç, i els treballs d'interès geogràfic també rellevant dels erudits Narcís Feliu de la Peña, de Gregori Maians i Siscar, de Rafael d'Amat, baró de Maldà, d'Antoni Campillo, així com els del naturalista Antoni Martí i Franquès i els d'Antoni de Capmany, l'autor de les *Memòries històriques sobre la marina, el comerç i les Arts de Barcelona...*

Voler parlar de les institucions i de les persones que, al segle XIX, donaren impuls al coneixement geogràfic de Catalunya seria estendre massa aquest treball. Fou el moment en què una unió heterogènia d'investigadors empenien l'inventari del país.

D'aquesta època hom està habituat a citar uns quants noms cabdals —els que sempre es repeteixen invariablement—, però, d'aquest hàbit i de la conformitat que en deriva, en sobrevé l'oblit d'altres noms que caldria recordar com anelles d'una cadena que no s'interromp mai. De l'oblit només en pot esdevenir l'empobriment de tota la història del pensament geogràfic català, que és el que, a vegades, ha succeït en reduir-la amb una narració massa casolana, d'horitzons limitats.

Cal pensar que tot al llarg de la seva història la geografia de Catalunya, potser per la seva institucionalització acadèmica tan tardana, ha caminat molt lligada a altres branques científiques que, sense cap mena de dubte, se'n poden considerar conformadores.

Per això, l'estudi de la història de la geografia no es pot realitzar sense una valoració de les aportacions de les branques citades: la sociologia, la demografia, l'etnologia, la geologia, l'edafologia, la botànica, etc. i, en primer lloc, sense una valoració de la història de la mateixa geografia. La geografia, que té per objecte l'estudi dels fets socials, humans i contingents, ha volgut mantenir, des de sempre, un contacte intens amb la investigació històrica i amb les branques noves, que hom pot considerar veïnes d'ambdues, la geohistòria, la geopolítica, la geografia de les fronteres i la dels agrupaments d'estats diversos, etc; i això ha estat així per la necessitat, que és inherent a la geografia, de no caure en una manca de perspectiva temporal que la podria convertir en una ciència apartada de les preocupacions del moment que viu.

L'impacte de personalitats diverses

Realment, cal destacar unes figures, sovint valorades, només, com a conreadores de branques científiques diverses, però que hom hauria de col·locar al mateix nivell de les que s'acostuma a venerar com a fundadores o iniciadores de la ciència geogràfica, perquè amb les seves aportacions contribuïren fortament al desenvolupament de la geografia. No s'haurien d'oblidar, entre els naturalistes amb preocupacions territorials, els noms dels ja citats científics Francesc de Bolòs, Joan Cadevall, Antoni-Cebrià Costa, Pius Font i Quer, Eduard Fontserè ni s'haurien d'oblidar els noms del naturalista, president de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, Agustí Yañez (1789-1854), de Jaume Almera (1845-1919),

geòleg destacat entre els de l'escola del Seminari de Barcelona, d'Huguet del Villar (1871-1951), polifacètic i inquiet introductor de novetats científiques, de Rafael Patxot (1872-1964), mecenes i meteoròleg, company de Fontserè, de Joaquim Febrer (1893-1970), també meteoròleg, autor de l'*Atlas pluviomètric de Catalunya*, de Norbert Font i Sagué (1874-1919), geòleg i espeleòleg del qui més endavant es tornarà a parlar, de Faura i Sans (1883-1941), geòleg i paleontòleg, d'Odón de Buen, etc.

Aquesta contribució dels naturalistes a la creació de la geografia era reconeguda explícitament per Pau Vila al seu «Advertiment» liminar que encapçala la monografia de *La Cerdanya*, volum I de la Secció de Geografia de l'Enciclopèdia «Catalunya» de l'Editorial Barcino:

«El concepte geogràfic que informará la nostra col·lecció bé podem dir que serà la interpretació de la Geografia com una ciència natural. La Geologia, la Meteorologia, la Història, l'Estadística i les mateixes Ciències Naturals seran valuosos auxiliars que ens documentaran per posar en evidència l'evolució fisiogràfica del país i les manifestacions humanes que ha ocasionat».

És difícil d'escatir on cal fixar els límits entre les ciències. En aquest acte potser no és el moment d'intentar l'establir uns límits precisos entre les activitats principals efectuades pels que introduïren, a la geografia, els principis que la convertiren en una activitat intel·lectual moderna. Si es parla dels excursionistes, per exemple, es vol dir que es fa referència a científics que van estendre l'horitzó de llurs recerques fins al camp més lliure. Entre ells es poden recordar els noms de l'Arabia, de l'Estasén, de Pau de Rubinat, de Massó i Torrents, de Juli Soler, d'Artur Osona, de Rossend Serra, de Cèsar August Torres, de Pere Vidiella i de tants d'altres, autors de guies i de descripcions d'itineraris que són aportacions notables per a la coneixença geogràfica de Catalunya, tant per la riquesa de la seva informació com pel valor documental que tenen. I el mateix es pot dir quan es parla de qualsevol altre grup. Incloure un nom en un d'aquests conjunts no vol dir excloure'l de cap altre, ni de bon tros.

Es troben excursionistes entre els pedagogs i mestres d'escola dedicats a la geografia, Flos i Calcat (1859-1929), director de l'Escola Sant Jordi, autor d'una *Geografia de Catalunya* acompanyada d'un mapa de les comarques catalanes que fou molt celebrat, Antoni Balmanya (1847-1915), mestre i pedagog empordanès, Joan Palau Vera, Ramon Serra, Pere Vergés, etc. Molts d'aquests mestres foren autors de monografies locals ben notables. Sembla com si l'arrelament a les comunitats locals on exercien el magisteri i poder disposar dels estols incansables de col·laboradors il·lusionats que constituïen els seus estudiants els permetés d'assolir un coneixement tan gran de la localitat i de la societat que hi vivia que quedà transmès a les petites obres que elaboraren.

I també es troben, entre els excursionistes, enginyers i arquitectes. Només cal citar Gaietà Cornet (1839-1916), Lluís Creus (1904-1965) autor de la *Visió econòmica de Catalunya*, etc. I el mateix es pot dir dels historiadors, dels antropòlegs, dels folkloristes, dels economistes i dels juristes: Maspons i Lladrós, Emili Morera, Josep Pleyan, Celestí Pujol, Francesc Carreras i Candi, director de la *Geografia General de Catalunya* d'influència considerable, Joaquim Botet i Sisó, numismàtic meticulós, Ceferí Rocafort, Cels Gomis, pensador d'arrels llibertàries, Carles Rahola, Josep de C. Serra i Ràfols, Felip

d'Hita, Moliné i Brases, Pelegrí Casades, Domènec Palet, Vallès i Ribot, autor del primer Projecte de *Constitució per a l'Estat Català*, nou anys abans de les *Bases de Manresa*, etc.

És difícil, i segurament es tractaria d'un treball ben fútil, voler establir un ordre de prioritats entre aquests noms. Malgrat tot, potser les persones que ara se citaran a continuació marcaren el curs del conjunt d'estudis geogràfics de Catalunya d'una manera molt més profunda. Són l'higienista Pere Felip Monlau, l'enginyer Ildefons Cerdà, autor del Pla d'Eixample de Barcelona, del *Tractat General de la Urbanització*, de la *Monografia estadística de la classe obrera de Barcelona*, l'enginyer de camins Pere Garcia Fària, autor del Projecte de sanejament del subsòl de Barcelona, l'estadístic i economista Laureà Figuerola (1816-1904), primer president de la Institució Libre de Enseñanza, autor de l'*Estadística de Barcelona en 1844*, el també estadístic Manuel Escudé i Bartolí, demògraf, innovador i punt de partida dels estudis moderns d'estadística i de molts altres camins, autor d'una important *Monografia Estadística de las clases trabajadoras de Barcelona* (1931), Eduard Brossa, cartògraf rellevant, sens dubte un dels creadors de la cartografia catalana moderna, etc.

L'esclat d'un moment prometedor

Es pot dir que, a darreries del segle XIX, amb l'aplegament dels corrents diversos que l'ajudaren a constituir-se, s'inicià un dels moments més prometedors de la geografia catalana. Foren diferents científics que intentaren mostrar el caràcter específic de la ciència, que començaren la tan sovint llarga i enfastigosa discussió de l'objecte i dels límits i dels continguts de la geografia i de la justificació teòrica dels nous corrents que anaven apareixent en el camp pròpiament geogràfic, en el qual no deixaven d'estar presents les influències, molt sovint indirectes, de Ritter i de Humboldt, i, encara que més dissimulades, les de Darwin, Reclus, Malte-Brun i, finalment, les de Marx. També fou notable la influència de Pestalozzi que fonamentava la pedagogia en l'ensenyament intuïtiu. Foren, precisament, els introductors del mètode pestalozzià els que divulgaren la necessitat de l'excursionisme escolar que, a Catalunya, coincidí amb la introducció del positivisme, el qual propugnava el treball de camp. També foren divulgadors de l'excursionisme científic escolar i del treball de camp, l'ensenyament d'Odón de Buen, que en el seu discurs inaugural del curs 1909-1910 a la Universitat de Barcelona, va tractar de *La enseñanza de la Geografía*, i els tempteigs de l'escola gironina influïda directament per Joaquim Costa, que assajava la recuperació i l'estudi de tot el que era propi del país

«des de la llengua popular a la naturalesa, passant per l'art, els costums, el dret, etc.»

No es pot negligir l'impacte que l'excursionisme d'entre-dos-segles tingué en molts aspectes de la cultura catalana. Tal com assenyala Jordi Martí, va promoure la valoració estètica del paisatge i de l'arquitectura, es trobà en la producció literària més diversa, fomentà la investigació científica, va intentar infondre un sentit formatiu integral entre la joventut, ajudà a conferir un tarannà patriòtic a la formació ciutadana en asseverar que només es pot estimar el que es coneix directament i profundament, considerant, en primer lloc, el propi país i la contrada natal.

Possiblement, la geografia a Catalunya també va complir un paper essencial en la formació del vessant polític del nacionalisme, tal com ho feren la història i tot l'afany normalitzador de la cultura. Possiblement, aquesta tasca serví més directament els interessos dels grups burgesos dominants en el moviment nacionalista, però, tal com s'ha volgut demostrar amb la monotonia de les relacions de noms fetes en la part introductòria, també hi va haver un grup de científics que es poden considerar geògrafs, que representaren una branca més oberta i independent, la qual, per aquests motius, ha estat sovint silenciada i marginada en les relacions més oficialitzades. En els nostres dies, Francesc Nadal ha dedicat bona part dels seus esforços a l'estudi de la contribució d'aquesta branca al desenvolupament del pensament geogràfic català.

Una comunitat científica incipient

Com arreu, també a Catalunya, des de començaments del segle XX, apareix una comunitat de científics que ja es poden considerar geògrafs o que són considerats plenament geògrafs pel conjunt de la comunitat científica. Pràcticament, a partir de l'obra de Font i Sagué, *Determinació de les comarques naturals i històriques de Catalunya*, publicada i premiada el 1897, els conreadors de la geografia, en estreta relació amb els corrents dominants a la societat catalana, conformaren una etapa plena d'aportacions notables i de promeses engrescadores, una de les etapes més fecundes i originals de la geografia de Catalunya, tot i que hom hagi pogut titllar els seus conreadors de restar limitats i presoners de les il·lusions ideològiques dels grups dominants.

És clar que la cursa històrica de la geografia catalana no es pot considerar d'una constant i d'una ininterrompuda marxa rectilínia i ascendent, ni el conjunt de la comunitat geogràfica no es pot definir com un bloc homogeni i reclòs en límits concrets i definits. Per això, a l'etapa que s'inicià l'entre-dos-segles, entre el complicat caramull d'institucions i de personalitats que componen la comunitat geogràfica, també s'hi troba representada una geografia no acadèmica, la dels articles periodístics de Pau Vila, per exemple, la de les lliçons dedicades als obrers d'Eduard Fontserè, la dels cursos a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, la de les traduccions de Reclus llegides àvidament als centres àcrates o llibertaris, les aproximacions titubejants de les doctrines marxistes de la teoria del territori, l'impacte del Cels Gomis, el de la Revolució de Setembre i de les arrels llibertàries, els estudis de Pi i Margall sobre l'organització territorial pactista, els dels seus seguidors federals, sobre tot Vallès i Ribot, i la pràctica feta a l'Escola Moderna i a l'Escola Nova que, més ençà, fou adaptada a la tasca del CENU, tot i el seguit de recels i d'incomprensions que despertava. Valdria la pena d'insistir en l'estudi d'aquesta geografia d'arrel popular i democràtica, poc coneguda, potser, però que va representar el pòsit damunt del qual es va poder bastir l'edifici d'una geografia científica més endiumenjada.

Tothom és hereu de tothom, en aquest món científic català tan exigü, tan ple d'interaccions i d'influències recíproques.

Quan s'arribà al començament del segle, es deia suara, s'inicià una de les etapes més fecundes i originals que mai hagi conegut la geografia de Catalunya. Per afirmar-ho, només cal pensar que, entre 1860 i 1920 (dates que amb precisió més o menys gran, es poden fer coincidir amb la plenitud del període asintètic de la geografia de Catalunya i

amb la consolidació, en aquest país, de les doctrines noves possibilistes afermades a França des de l'anunci de Vidal de la Blache), convisqueren, foren contemporanis i moltes vegades treballaren junts, i, d'altres vegades, es combateren, persones que, també amb un notable grau d'aproximació, es poden considerar que formen part del grup de científics que també ajudaren a constituir la geografia de Catalunya. S'hi troben Pere Blasi, Eduard Brossa, Escudé i Bartolí, Garcia i Fària, Josep Iglésies, Gonçal de Reparaz, Rovira i Virgili, Nicolau Rubió i Tudurí, Miquel Santaló, Lluís Solé, Esteve Sunyol, Cèsar August Torras, i els que ja s'han citat Odon de Buen, Carreras i Candi, Faura i Sans, Flos i Calcat, Font i Sagué, Eduard Fontserè, Cels Gomis, Huguet del Villar, Serra i Ràfols, Vallès i Ribot, etc, que porten la geografia i les innovacions científiques fins als temps més recents. També val la pena de recordar la fundació l'any 1909 de la *Societat de Geografia Comercial* a redós del Foment del Treball Nacional.

Fou el moment de les aportacions teòriques sobre la metodologia i els continguts de la geografia, el moment de les meditacions sobre el territori, sobre la seva unitat, sobre la seva organització, sobre el seu repartiment administratiu i/o geogràfic. Fou, també, l'època de creació de moltes institucions d'estudi i de recerca per part de les Diputacions i, sobretot, per part de la Mancomunitat i, finalment, per part de la Generalitat. El 1914 s'havia creat, per la Diputació de Barcelona, el Servei Geogràfic de Catalunya que dirigí Josep de Rivero i que el 1919, va passar a dependre de la Mancomunitat, sota la direcció de Manuel Ferrer de Franganillo. Fou el moment en què apareix a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans-1927/1931* la proposta, signada per Puig i Cadafalch, per Carles Pi i Sunyer i per Nicolau M. Rubió, «per a la restauració dels estudis geogràfics» i la creació d'una societat de geografia amb publicacions pròpies. De fet, al citat «Anuari» ja apareixen articles de contingut geogràfic dels quals eren autors Enric Ribes i Ferrer de Franganillo.

Homes de treball i d'exemple

Algunes vegades, cal recordar tots aquells homes potser més per l'exemple que donaren, que per l'especulació teòrica, plagada, massa vegades, d'intuïcions no demostrables. Però aquells homes es convertiren, pel seu exemple de dedicació plena i abnegada, per la seva fidelitat a uns principis, pel rigor de les seves recerques i per la seva seriositat, en espills pels homes de ciència posteriors.

Fidelitat a uns principis que si, d'una banda, els fan esbremar totes les ofertes de la geografia possibilista, d'altra banda els féu mantenir i persistir prop del poble que volien conèixer. I això comportà, per a molts d'ells, després de l'any 1939, l'exili a països diferents o la no menys pesada llosa de silenci de l'exili interior.

Cal no oblidar el que representà, per a la geografia i per a la generació dels geògrafs nascuts els anys vint, trobar-se l'espectacle desolador amb Huguet del Villar a l'exili, Pau Vila a l'exili, i Rovira i Virgili, i Pere Blasi, i Miquel Santaló, i Gonçal de Reparaz, i Odón de Buen, tots a l'exili, del qual molts ja no tornaren.

Foren gent a la que, en conjunt, escauen els mots que Claval emprà per definir la personalitat de Vidal de la Blache i que a mi em complau de pensar-les escrites o dedicades al Mestre Pau Vila:

«El contacte amb la realitat i el sentit crític que el guiava en totes les seves explicacions l'ensenyaren a desconfiar de les apreciacions precipitades i el portaren a dubtar del que deien molts dels seus contemporanis. En ell, la geografia no adquirí mai la forma d'un sistema filosòfic. Era un savi exigent i escrupulós, un d'aquests homes als quals el respecte per la veritat i l'objectivitat impedeixen d'adoptar postures doctrinals de les quals saben que sempre és possible dubtar».

És clar que, moltes vegades, les pertinences socials, les il·lusions ideològiques opressores de les quals tothom és presoner, de que parlà Althusser, és clar que, moltes vegades, la conducta dels grups socials als quals s'està lligat, i les pròpies limitacions i la dificultat de relacionar-se amb altres conjunts humans, féu que quedessin estrets els horitzons científics d'alguns d'aquells homes, i que tot contribuís a perpetuar la poca consideració que tenia la societat del geògraf.

A finals del segle XVII, Fontenelle feia dir a un dels seus protagonistes:

«Quina discussió més avorrida, més pesada i més inútil. S'ha d'ésser ben bé un geògraf per gosar endinsar-s'hi!»

És una imatge, però, que, molt lentament, en alguns punts s'ha anat corregint.

L'acabament de la guerra civil comportà, per a la geografia de Catalunya, també, el tancament d'un període que havia estat esperançador. Semblava que s'havia acabat la possibilitat de fer descansar la ciència sobre bases de llibertat humana, de la llibertat de l'investigador. Només en cenacles reduïts i limitats (Cercle de Géographes, Societat Catalana de Geografia, grup de geògrafs del Consejo de Investigaciones Científicas, conferències elegides, reunions d'aspecte catacumbal) es continuava considerant important el paper de l'home i la seva creativitat.

L'arribada d'uns temps nous

A poc a poc, s'hi anà consolidant la idea que, en les relacions entre l'home i el medi, el paper més decisiu s'ha de concedir al poder creador de l'element humà.

Tot i això, persistia una concepció aferrissadament naturalista. Hom pot llegir pàgines reveladores d'aquesta continuïtat, per exemple, a Josep Iglésies:

«En sorgir el primer home, teníem esculpit l'escenari físic de Catalunya en els trets essencials. Podríem dir que teníem l'escenari muntat abans de tenir l'actor, que és l'home, i abans de tenir la comèdia, que és la història. En altres termes: podem dir que teníem els motlles comarcals traçats en el terreny, els quals la humanitat no havia pogut excavar. Tampoc no els ha desfet o destruït. Subsisteixen, i l'home simplement els ha ocupat i els ha treballat, però sense desfigurar-los en la part essencial o estructural».

Aquesta era la situació de la ciència geogràfica quan Vilà i Valentí arribà a la càtedra de la Universitat de Barcelona en la qual, poc temps després, va poder crear el Departament de Geografia.

Aquell era el moment en què el franquisme es demostrava incapaç, malgrat la duresa de la repressió tardana, d'aturar l'onada d'esperit crític, de repulsa i d'exigència d'un rigor científic, que inundava la Universitat de Barcelona. Els grups de geògrafs i d'aprenents de geògrafs d'aleshores no quedaren al marge d'aquell moviment, Pierre George, Pierre Vilar, Tricart, Bertrand, Kayser eren els geògrafs estrangers més devotament llegits i estudiats. Després, fou Manuel Castells, abans de començar la tongada anglosaxona.

Les relacions amb l'escola de Tolosa de Llenguadoc eren intenses. Tot contribuï a què la branca universitària de la geografia catalana, fins aquells moments sense força ni tradició, comencés a consolidar-se. Fou el moment del retorn de Vila de l'exili i el de l'impacte considerable que causà entre els geògrafs catalans de les darreres promocions.

No hi ha dubte que tampoc es pot silenciar el paper i la contribució que tingueren els professors universitaris de l'entorn de Vilà en la creació del nou caràcter de la geografia catalana, potser menys engatjada, excepte algunes individualitats, però més serena, més teòrica. Fou la contribució destacada de Capel i de Lluch, de Salvador Llobet, de Bolòs, de Vidal, d'Albentosa...

La mateixa dècada presencià, també, la represa plena de les tasques de la Societat Catalana de Geografia. Fou el moment de la publicació de la Geografia de Catalunya de la casa editorial AEDOS. Fou el moment de l'arribada més regular de professors forans, de la lectura i de l'assimilació dels nous corrents que criticaven les definicions tradicionals possibilistes i de la incorporació de noves tendències, generalment anglosaxones.

Fou, potser, en definitiva, el moment en què es començà a introduir un sentit crític profund i general, creador i ple de contradiccions, segurament, però de formulacions arriscades i amb experiències docents i metodològiques agosarades, de renovació i d'innovació.

A partir dels anys vuitanta es produí, també, un fet d'importància notable. Pel bloqueig de les carreres docents, els geògrafs buscaren noves sortides professionals i, en part, les trobaren a les institucions oficials que estaven en curs de transformació amb l'adveniment de la democràcia i de l'etapa autonòmica, institucions que presentaven un grau més elevat d'exigència, d'eficàcia i de racionalitat.

A poc a poc, els geògrafs ocupaven llocs de l'administració: A les delegacions provincials dels ministeris, a les direccions generals dels Departaments de la Generalitat (a Urbanisme, a Medi Ambient, a Política Territorial, a Administració Local, a Obres Públiques...), en alguns Consells Comarcals, en alguns ajuntaments grans, a Plans Estratègics o sectorials, a la Corporació metropolitana, a Plans comarcals, a Instituts especialitzats (Estadística, Cartografia, Demografia, Estudis Metropolitans, de Climatologia i Meteorologia, de Planificació, d'Anàlisi del Paisatge i de Palinologia...), etc.

Aquest darrer grup de geògrafs, que s'autoanomena «professional» o «tècnic», ha efectuat treballs geogràfics notables, en alguns dels quals hom potser pot trobar a faltar una més gran fonamentació teòrica. Al seu costat es troba el conjunt dels departaments de geografia. Front al departament novell de 1968, ara, només a Catalunya, es troben molts centres universitaris amb departaments de geografia: dos a Barcelona, un a l'Autònoma de Bellaterra, que organitzà Enric Lluch amb un total sentit de renovació, un altre a Llei-

da, un altre a Tarragona, un altre a Girona, i grups de geògrafs actius als Centres de la Universitat a Distància de la Seu i de Tortosa, i als Estudis Universitaris de Vic, i s'efectuen reunions molt vives als seminaris de geografia en nombrosos instituts de batxillerat.

En alguns d'aquests centres, però, hom pot trobar a faltar tant una experimentació pràctica com l'afany per comprovar els excessos possibles de la teorització.

Als darrers decennis, també s'ha assistit a la incorporació més accentuada d'especialistes d'altres disciplines a l'anàlisi del territori, fet que no pot estranyar si es té en compte la tradició del darrer segle, en el qual, de Cerdà als Rubió i Tudurí, són constants les seves aportacions «geogràfiques»: Enginyers, arquitectes, juristes, economistes, naturalistes, ecòlegs, geomorfòlegs, pedagogs, planificadors, urbanistes, sociòlegs, historiadors, cartògrafs, demògrafs, professionals de la comunicació, etc, durant tot aquest temps, han proporcionat notables estudis sobre el territori, estudis que contribueixen d'una manera rellevant a la comprensió geogràfica del territori català i de la societat que hi viu i hi desenvolupa les seves activitats.

Un nou caràcter, un nou model

Tot i això, la geografia dels universitaris que s'afiança a Catalunya té ben poca cosa a veure amb la que es féu anteriorment. Tal com ha estat indicat per alguns autors, aleshores començà la institucionalització de la geografia i la creació de la comunitat científica dels geògrafs, dedicada, principalment, a proporcionar professors de geografia d'acord amb les exigències dels plans nous d'ensenyament i amb la seva generalització.

«Més endavant —acaba així l'article de Capel de març de 1977 sobre la institucionalització de la Geografia— el creixement de la pròpia comunitat i/o el bloqueig de les carreres docents tradicionals, com a resultat, per exemple, de la competència dels naturalistes i dels historiadors a l'ensenyament mitjà, portà a la recerca de noves sortides professionals per als membres de la comunitat; això no deixà d'incidir en l'aparició de noves orientacions de la disciplina i de les seves corresponents justificacions tedriques».

La consolidació del corrent universitari de la geografia repercutí també, a la Societat Catalana de Geografia. Només val la pena recordar que Solé i Sabarís era l'únic universitari entre els components de la primera Junta de Govern de la Societat, el 1935. Doncs bé, en el període en què Solé exercí la presidència, que fou, pràcticament, tota la vuitena dècada d'aquest segle, dels dotze membres que figuraven a la Junta de Govern, onze eren professors universitaris.

La creació del nou vessant de la geografia catalana coincidí aproximadament amb el centenari de l'aparició de la *Teoría de la urbanización* d'Idelfons Cerdà i amb l'aprovació definitiva del seu Pla d'Eixample, cosa que no deixava d'ésser interessant, perquè l'obra de Cerdà representà una obertura cap a una etapa moderna i pregonament progressiva de la ciència geogràfica.

Actualment, quan els departaments i els instituts de geografia funcionen regularment, cada curs són més els llicenciats que, al mercat del treball, ofereixen el bagatge de llurs

coneixements en una societat que, tot i barrar el pas de manera gairebé sistemàtica a totes les innovacions, cada cop és més conscient que l'arranjament de les qüestions de caràcter territorial és indispensable per a la millora de la qualitat de vida col·lectiva. Per això, tal com s'ha dit abans, cada vegada hom troba més geògrafs a l'administració, i també a la docència i a l'assessorament i a les edicions bibliogràfiques i cartogràfiques.

No es pot negar que, avui, a Catalunya, la geografia travessa un moment important.

De la Societat Catalana de Geografia al Primer Congrés

La SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA, que sempre procura prestar atenció a les necessitats d'aquesta ciència, va creure, doncs, que era el moment de promoure i de convocar un congrés on, de manera lliure i allunyada de tota mena de dogmatismes i de rutina, es puguin discutir tots els aspectes que atanyen la geografia i la seva inserció a la societat de Catalunya, i on es puguin debatre no només els problemes tèdrics que planteja el desenvolupament científic, sinó també els aspectes metodològics tan diversos i les qüestions que apareixen al moment de l'aplicació pràctica de decisions de caràcter territorial.

S'ha confiat en la col·laboració dels geògrafs catalans i de tots aquells que senten la preocupació pels problemes de la terra i pels que hi genera l'actuació humana, sigui quina sigui la seva procedència ideològica o geogràfica.

I podem dir que aquesta col·laboració demanada no ha mancat. Per això, el Primer Congrés Català de Geografia ha pogut iniciar les seves tasques ací. Després, a nou ciutats de Catalunya simultàniament, seguiran els treballs i les presentacions, per continuar, finalment, a Barcelona, amb la presentació i la discussió de les ponències i de les comunicacions.

Les citades ciutats amb expressió del grup temàtic que s'hi hauria de debatre, com és sabut, són les següents:

- I Manresa, el pensament geogràfic.
- II Girona, les relacions de la política i l'ordenament del territori.
- III Tarragona, els fonaments físics.
- IV Vic, la població i el poblament.
- V Sabadell, les relacions de l'economia i el territori.
- VI Vilanova i la Geltrú, la creació de nous espais per l'ús de noves tecnologies de la comunicació.
- VII Terrassa, el fet metropolità.
- VIII Lleida, les relacions de Catalunya amb l'exterior.
- IX Cerdanyola del Vallès, els problemes de la didàctica i de la metodologia.

S'espera assolir els objectius que s'havien fixat amb la participació de tots els que s'interessen pel camp múltiple, divers i complicat de les ciències de la societat aplicades i pel coneixement del territori.

Creiem que el Primer Congrés Català de Geografia marcarà una fita important en l'evolució de la ciència geogràfica a Catalunya i en la seva connexió amb la realitat col·lectiva,

i servirà, a més, per efectuar el balanç de la situació actual de la geografia a Catalunya, balanç necessari per a què aquesta pugui avançar i desenvolupar-se.

És necessària una tribuna oberta per debatre, per exemple, els problemes derivats de l'aplicació d'un mapa universitari que es preveu no gens generós per a la geografia, pla que, segurament, contribuirà més a la «provincialització» de la vida comarcal, ja tan migrada. És necessària una tribuna oberta per debatre, per exemple, els problemes derivats d'una aplicació restrictiva de les Lleis d'Ordenació territorial, ja de per si no excessivament generoses i de la seva manca de continuïtat amb la promulgació de la distribució regional de vegueries, que aclareixi punts que molts ciutadans consideren fonamentals, com són el de les entitats territorials regionals de Vic, de la Seu o de Tortosa.

És necessària una tribuna oberta per tractar, sense enfrontaments forassenyats, totes les qüestions referents a la consideració de la docència a fi de trobar el punt just on es pugui efectuar la plenitud social de l'home en una societat com la contemporània on l'especialització compleix un paper tan rellevant i on la tecnificació es valora tan altament com a mitjà per resoldre les qüestions més enrevessades, negligint, però, massa sovint les disciplines humanístiques de valor social més gran.

Totes aquestes són les raons que portaren la SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA a la convocatòria d'aquest Congrés que avui obre, oficialment, les seves sessions.

Abans d'acabar, potser és convenient tractar uns punts que es refereixen més concretament a l'estructura mateixa del Congrés.

S'ha de pensar, en primer lloc, que aquest Congrés serà útil si compleix la funció que li és pròpia: La tribuna oberta que s'acaba de definir. Per tant, la base del Congrés ha d'ésser els debats i les discussions que han de seguir l'exposició de cadascuna de les Ponències. En organitzar el Congrés, ja es va pensar que, amb aquestes sessions, es podria caminar cap a unes conclusions vives i profitoses. D'aquestes disputacions ja en són un tast saborós les comunicacions rebudes que esdevindran el nucli central de les sessions de debat.

El contingut del Congrés està representat per vint-i quatre ponències que abasten, pràcticament, tot el ventall, tan ampli, de la geografia. Ara, hom podria discutir llargament sobre la major o la menor importància conferida a una o a altra disciplina. Aquesta discussió ja ha estat feta per alguns, amb més o menys encert. Voldríem dir, com a organitzadors d'aquest Congrés, que s'ha volgut que hi tinguin cabuda tots els aspectes de la geografia, per la interdependència que existeix entre totes les seves branques. Hom no pot destriar, en cap qüestió, els aspectes físics, didàctics, metodològics, humans, econòmics, culturalistes, etc. En aquest Congrés, tot hi és inclòs si, amb els ulls una mica oberts, s'hi vol trobar, si es mira amb generositat i comprensió.

La representativitat d'aquest Congrés també és manifesta si, amb la mateixa generositat i comprensió, s'esguarda la qüestió referent a les persones i a les institucions que hi participen. Tothom hi ha estat invitat i ningú no hi ha estat exclòs. Pràcticament, ningú no ha rebutjat les invitacions expresses que s'han formulat. El Comitè Organitzador ha lamentat les poques renúncies, quan s'han formulat, però creu que han estat defeccions poc oport-

tunes, així com ha lamentat la no participació dels que per altres motius s'han exclòs ells mateixos o han cregut convenient no participar-hi.

Per donar més cohesió al Congrés, les vint-i-quatre ponències han estat reunides en nou grups temàtics, que són com els eixos vertebradors del Congrés. Com s'ha fet amb l'atribució de les ponències, en el cas de les conferències definidores de cada grup temàtic l'atribució s'ha fet confiant-les a persones de reconeguda solvència que són conreadors destacats i actuals d'algun aspecte de l'anàlisi territorial.

Estem segurs que s'hauria hagut de multiplicar el nombre de grups i de ponències, si s'hagués volgut confiar-ne la presentació a totes aquelles persones que, d'una manera o altra, en fossin dignes. Però, només contemplant el programa, ja tan dens, es veu que la multiplicació no era possible.

La presentació dels grups temàtics es farà a nou ciutats diferents de Catalunya, tal com s'ha dit. Per raons de temps i per raons d'economia, també s'ha hagut de prescindir d'algunes sol·licituds i, per tant, s'han buscat localitats on hi hagués grups organitzats de geògrafs que, en general, són les poblacions on hi ha departaments universitaris de geografia (Lleida, Tarragona, Girona, Bellaterra) o on hi ha grups notables d'estudiosos, com és el cas de Sabadell, Terrassa, Vilanova i la Geltrú, Manresa i Vic. La preparació del Congrés ha permès conèixer l'existència de grups de geògrafs que treballen a altres ciutats i que caldrà tenir en compte una altra vegada.

Cal mencionar, en tractar de l'organització d'aquests actes de les localitats mencionades, la col·laboració prestada per les Corporacions locals d'aquestes ciutats i per algunes entitats culturals, financeres o esportives. S'ha d'agrair públicament aquestes col·laboracions i, també, el treball efectuat a cada localitat per l'equip format per un coordinador local i per un membre de la Junta de govern de la Societat Catalana de Geografia, els quals s'han preocupat de preparar de la manera més avinent els actes del Congrés.

La relació de totes les entitats col·laboradores i de totes les institucions que han patrocinat aquest Congrés, amb la Generalitat de Catalunya en primer lloc, i les Diputacions i els Ajuntaments i alguns Consells Comarcals i d'altres, figura en el programa oficial. Ara seria massa llarga la lectura. Només volem expressar, ara i públicament, el nostre agraïment més sincer a tots.

El ressò que ha tingut per tot Catalunya la convocatòria del Congrés ha estat interessant. Algunes ciutats demanaren la realització de sessions informatives i de treball, ja que no podien multiplicar-se les seus on efectuar presentació de grups temàtics. Així, doncs, s'ha anat també a la Seu d'Urgell, a Palafrugell, a Reus, a Tortosa, al Prat de Llobregat, al districte municipal de l'Eixample de Barcelona per portar-hi la discussió dels objectius del Congrés i tractar-hi problemes d'interès més local que seran presentats a les sessions de treball. D'altres ciutats han demanat, ja, d'ésser tingudes en compte per a noves i futures reunions d'aquesta índole.

Crec que també és just l'agrair públicament l'assistència d'altres geògrafs procedents de punts distants, de més enllà dels límits dels països de cultura catalana, de Bari, de Lilla, de Lisboa, de París, de Pennsilvània i de diversos indrets de l'Estat espanyol...

Estem convençuts, també, que aquest ha d'ésser el Congrés del reencontre dels que sempre s'han sentit atrets pels problemes territorials de Catalunya. Es vol contribuir, amb el Congrés, a què desapareguin les pugnes constants amb les disciplines veïnes, perquè hom és conscient que l'única manera de no quedar endarrerits i desvaloritzats és efectuar un treball en comú i és procurar de realitzar «la incorporació recíproca de les idees, dels mètodes o de les teories procedents d'altres ciències» preocupades per qüestions semblants.

Volem que sigui el Congrés del reencontre dels que massa vegades han estat sotmesos a tensions derivades d'una lluita pel prestigi i pel repartiment de les engrunes del poder. La Tribuna del Congrés resta oberta. Volem, en definitiva, que el Primer Congrés Català de Geografia sigui com l'assaig general d'una etapa fructífera i generosa, exigent i crítica, d'una ciència que, pel fet de venir de tan lluny i d'haver sabut donar proves de continuïtat malgrat les maltempsades, creu fermement en el futur.

Ens agradaria pensar que amb aquest procedir som fidels a una conducta constant de la Societat Catalana de Geografia i, especialment, a l'exemple dels nostres mestres més immediats. Crec que no es poden oblidar mai les ensenyances de respecte, de tolerància, de dedicació, de rigor i de rectitud, d'enteresa, d'esforç i de generositat, de desinterès i d'abnegació constant que ens legaren persones com Pau Vila, com Josep Iglésies i com Lluís Solé i Sabarís, la presència dels quals és constant en el nostre pensament —i avui, si és possible, encara més— com és permanent el record del seu saber treballar incessant, enamorats com foren de la convivència, de la fermesa moral, de la geografia i de la plenitud total del nostre país.